

บทที่ 1

รัฐศาสตร์กับวิชากฎหมายรัฐธรรมนูญ

รุจิรา เคาชงกูร

ความนำ

รัฐศาสตร์ในฐานะที่เป็นแขนงวิชาหนึ่งของสังคมศาสตร์ เป็นวิชาที่มีลักษณะของการเคลื่อนไหว เปลี่ยนแปลง ขยายตัวอยู่ตลอดเวลา พัฒนาการของรัฐศาสตร์ได้มีส่วนเกี่ยวกับวิชากฎหมายรัฐธรรมนูญในหลายประเด็นด้วยกัน ซึ่งการทำความเข้าใจเกี่ยวกับพัฒนาการของรัฐศาสตร์ควบคู่ไปกับพัฒนาการทางการศึกษาวิชากฎหมายรัฐธรรมนูญจะชี้ให้เห็นว่า การศึกษาวิชากฎหมายรัฐธรรมนูญในแนวทางของรัฐศาสตร์มีลักษณะที่แตกต่างไปจากแนวทางของนักนิติศาสตร์

1. ศึกษาวิชากฎหมายรัฐธรรมนูญในแนวรัฐศาสตร์

การศึกษาวิชากฎหมายรัฐธรรมนูญในแนวรัฐศาสตร์ เป็นการศึกษาในเรื่องรัฐ รัฐธรรมนูญ สถาบันทางการเมืองการปกครอง ตลอดจนปัจจัยด้านอื่นที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน ทั้งสามหัวข้อนี้โดยศึกษาในข้อเท็จจริงที่ปรากฏ แม้การอ่านตัวบทของรัฐธรรมนูญฉบับที่ใช้บังคับอยู่ก็จะวิเคราะห์ทุกมาตรา กล่าวคือ แม้ว่าในตอนต้นของมาตราแรก ๆ ของรัฐธรรมนูญจะมีเนื้อหาของรัฐธรรมนูญที่เขียนเป็นประชาธิปไตยแต่หากมีทศเฉพาะกาลที่เขียนระบุเงื่อนไขของการใช้มาตราบางมาตราไว้ นักรัฐศาสตร์ก็จะมีข้อโต้แย้งทันทีว่ารัฐธรรมนูญฉบับดังกล่าว ยังไม่อาจเรียกได้ว่าเป็นรัฐธรรมนูญประชาธิปไตย ในขณะที่นักนิติศาสตร์อาจวิเคราะห์ว่าการที่รัฐธรรมนูญเขียนไว้ว่า "อำนาจอธิปไตยเป็นของประชาชน" ย่อมชี้ให้เห็นว่าประเทศไทยมีการปกครองในระบอบประชาธิปไตยก็ตามด้วยมุมมองที่ต่างกันในเรื่องเดียวกัน จึงมีความจำเป็นที่จะต้องแยกศึกษาวิชากฎหมายรัฐธรรมนูญเป็นของคณะรัฐศาสตร์ ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการสอนและวิธีการศึกษาที่แตกต่างจากวิชากฎหมายรัฐธรรมนูญในคณะนิติศาสตร์¹ โดยอาจสรุป เปรียบ เทียบ ความแตกต่างระหว่างวิชากฎหมายรัฐธรรมนูญในนิติศาสตร์กับ รัฐศาสตร์ได้ดังต่อไปนี้คือ

1. โดยรากฐานของสาขาวิชานิติศาสตร์ เป็นวิทยาศาสตร์แห่งปกติวิสัยเป็นเรื่องของการกำหนดวางวิธีการ โดยความผูกพันที่จะปฏิบัติหรือโดยอำนาจมีลักษณะเป็นคำอธิบายและการตีความหมายตามตัวบท เป็นผลที่เกิดจากตรรกวิทยา ส่วนสาขาวิชารัฐศาสตร์เป็นวิทยาศาสตร์แห่งข้อเท็จจริงแน่นอนและความสัมพันธ์ระหว่างข้อเท็จจริง เป็นวิทยาศาสตร์ที่เกี่ยวกับผลการประพฤติปฏิบัติและการพิจารณาสังเกตและสรุปผลของตรรกวิจารณ์

2. ในทางนิติศาสตร์ กฎหมายรัฐธรรมนูญมุ่งถึงการรับประกันนิติตามกฎหมายของระบอบการปกครอง เป็นส่วนใหญ่ และนิติศาสตร์จะไม่ออกนอกกรอบของบทบัญญัติที่ปรากฏเอาไว้เพราะไม่มีฐานะในทางกฎหมายแต่รัฐศาสตร์กลับคำนึงว่า เรื่องนอกตัวบทกฎหมายเหล่านั้นอยู่ในวงการศึกษาของรัฐศาสตร์ กล่าวคือ บรรดาข้อเท็จจริงหรือเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่จะทำให้เห็นว่าเป็นเรื่อง ที่ควรจะอยู่ในการปกครองรัฐหนึ่ง แม้ว่าจะไม่มีบทบัญญัติเอาไว้ในกฎหมายก็ตาม ยกตัวอย่าง เช่น ก่อนหน้าสงครามโลกครั้งที่สอง นิติศาสตร์จะให้ความสำคัญเกี่ยวกับ ตัวบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญของประเทศต่าง ๆ เช่น รัฐธรรมนูญในขณะนั้น แต่ปรากฏว่าระยะนั้นมีข้อเท็จจริงว่าหลายประเทศในยุโรปมีการก่อตัวของพรรคการเมืองซึ่งนักรัฐศาสตร์กลับให้ความสนใจในข้อเท็จจริงในเรื่องนี้ ทั้ง ๆ ที่รัฐธรรมนูญของประเทศต่าง ๆ เกือบจะไม่ได้กล่าวถึงไว้เลย

3. การปฏิบัติของรัฐบาลต่อปัญหา เรื่องใดเรื่องหนึ่งบางครั้งอาจจะมีปัญหาในเชิงนิติศาสตร์ว่ามีอำนาจตามตัวบทกฎหมายให้กระทำหรืองดเว้นการกระทำ หรือเลือกปฏิบัติในจุดใดจุดหนึ่ง หากมีการยึดรากฐานทางนิติศาสตร์ มักจะต้องมีการตีความว่า การกระทำของรัฐบาลในลักษณะดังกล่าวข้างต้นนั้น เน้นการกระทำที่ชอบต่อรัฐธรรมนูญหรือไม่อยู่เสมอ ๆ

สภาวการณ์เช่นนี้ ปรากฏให้เห็นอยู่บ่อยครั้งเพราะจะต้องมีบางเรื่องบางประเด็นที่ รัฐบาลจะต้องดำเนินการระหว่างทาง เลือกอันใดอันหนึ่งระหว่างการปฏิบัติตามตัวบทกฎหมายโดยเคร่งครัดกับการปฏิบัติเพื่อความสงบสุข เรียบร้อยของสังคมโดยรวม เหตุการณ์ที่ต้องเป็นทางเลือกของรัฐบาลในข้อนี้ที่ท่าของนักนิติศาสตร์และนักรัฐศาสตร์จะผัดกันถึงขนาดตรงกันข้าม เพราะมีรากฐานในการพิจารณาวินิจฉัยที่แตกต่างกัน ในขณะที่นักนิติศาสตร์จะรับรู้แต่ระเบียบ กฎข้อบังคับ รวมถึงตัวบทบัญญัติที่มีในรัฐธรรมนูญส่วนนักรัฐศาสตร์จะคำนึงถึงผลลัพธ์ที่เป็นผลประโยชน์ต่อส่วนรวม

กล่าวโดยสรุปการศึกษาวิชากฎหมายรัฐธรรมนูญในแนวรัฐศาสตร์ มิได้ศึกษาเกี่ยวกับรัฐธรรมนูญ และระบอบการเมืองการปกครองในรูปแบบต่าง ๆ เพียงเพื่อรู้เท่านั้น แต่วิธีการเรียนการสอนกินความหมายกว้างขวางมาก โดยตั้งเป็นหลักการไว้ว่ารัฐศาสตร์ คือ ศาสตร์ที่ว่าด้วยอำนาจ (power) ซึ่งอำนาจในที่นี้หมายถึง อำนาจรัฐ จึงต้องชี้ชัดให้เห็นว่าอำนาจรัฐในแต่ละยุคแต่ละสมัยได้มาด้วยวิธีการที่ไม่เหมือนกัน แต่มีข้อสรุปที่เหมือนกันคือ "ใครแข็งแกร่งที่สุดก็จะเป็นผู้ปกครอง"

4. กรณีประเทศไทย ได้มีการเปิดสอนวิชา "กฎหมายรัฐธรรมนูญ" ขึ้นเป็นครั้งแรกที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง เมื่อ พ.ศ.2477 และต่อมาใน พ.ศ.2517 ได้มีการสอนวิชากฎหมายรัฐธรรมนูญในแนวรัฐศาสตร์ ที่คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ซึ่งเป็นการสอนในลักษณะวิชา "สถาบันการเมืองและระบอบรัฐธรรมนูญ" เป็นวิชาบังคับในระดับปริญญาตรี และคณะนิติศาสตร์ก็ได้เปิดสอนลักษณะวิชา "กฎหมายรัฐธรรมนูญชั้นสูงและสถาบันทางการเมือง" ระดับปริญญาโท ทั้งนี้เป็นการรับรู้อย่างชัดเจนว่าการศึกษากฎหมายรัฐธรรมนูญจะต้องศึกษาในทางรัฐศาสตร์ประกอบไปด้วย² การศึกษาวิชากฎหมายรัฐธรรมนูญในแนวรัฐศาสตร์ที่มหาวิทยาลัยรามคำแหงได้เปิดสอนใน พ.ศ.2520 ใช้ชื่อวิชาว่า "หลักรัฐธรรมนูญและสถาบันการเมือง" เพื่อให้ นักศึกษารัฐศาสตร์ ได้ศึกษาวิชาดังกล่าวในแนวพฤติกรรมมิใช่ในแนวนิติศาสตร์

2. ขอบข่าย วิชาพัฒนาการ สถานภาพของรัฐศาสตร์กับแนวการศึกษาวิชากฎหมายรัฐธรรมนูญ

วิชารัฐศาสตร์นั้น ถึงแม้จะยังคงมีปัญหาในเรื่องของสถานภาพขอบข่าย และการพัฒนาการ³ ที่ยังไม่เป็นที่ตกลงกันได้ ในหมู่นักรัฐศาสตร์แต่ก็จะมีความเห็นพ้องต้องกัน เป็นส่วนใหญ่ในหมู่นักรัฐศาสตร์ด้วยกันว่ารัฐศาสตร์มีวัตถุประสงค์ต้องการรู้ถึงปรากฏการณ์ทางการเมืองรัฐศาสตร์แตกต่างจากนิติศาสตร์ที่เน้นศึกษาตัวบทกฎหมายหลายประการ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง วิชากฎหมายรัฐธรรมนูญแนวนิติศาสตร์วัตถุประสงค์เป็นการศึกษาบทบัญญัติของกฎหมาย ส่วนรัฐศาสตร์เป็นการศึกษาถึงข้อเท็จจริง⁴ ตัวอย่างประการหนึ่งที่ต้องการเปรียบเทียบการตีความใน แนวรัฐศาสตร์ และ แนวนิติศาสตร์เกี่ยวกับวิชาดังกล่าวได้แก่ การที่รัฐธรรมนูญบัญญัติว่า "วุฒิสมาชิก" คือตัวแทนปวงชนชาวไทยการศึกษาวิชากฎหมายรัฐธรรมนูญในทัศนะของนักนิติศาสตร์จะยอมรับว่าวุฒิสมาชิกก็ เป็นตัวแทน

ปวงชนชาวไทยเช่นกัน เพราะเป็นไปตามทฤษฎีแห่งรัฐธรรมนุญที่ต้องการระบุไว้เช่นนั้น ในขณะที่นักรัฐศาสตร์จะมองในด้านพฤติกรรมว่า วุฒิสมาชิก มีความสัมพันธ์กับปวงชนในลักษณะของการแต่งตั้งหรือ เลือกตั้ง (การเลือกตั้งไม่จำเป็นต้องเป็นการเลือกตั้งโดยตรงเสมอไป จะเป็นการเลือกตั้งทางอ้อมจากผู้แทนของประชาชนอีกต่อหนึ่งก็ได้) นักรัฐศาสตร์จะยอมรับว่าวุฒิสมาชิกเป็นตัวแทนของปวงชนต่อเมื่อมาจากการเลือกตั้งเท่านั้น⁵

การศึกษาถึงข้อเท็จจริงเป็นความพยายามของนักรัฐศาสตร์ที่จะพัฒนาตนเองให้หลุดพ้นจากการที่เคยมุ่งศึกษาสถาบันการเมืองที่เป็นทางการตามกฎหมาย หรือศึกษาเรื่องที่เกี่ยวข้องกับรัฐและสถาบันการปกครองตามหลักกฎหมาย ซึ่งแนวการศึกษา เช่นว่านั้น เกิดขึ้นในราวปี ค.ศ. 1850-1900 และส่งผลให้การศึกษาวิชารัฐศาสตร์กับวิชานิติศาสตร์มีความใกล้เคียงกันในด้านเนื้อหาหรือโครงสร้างทางการเมืองโดยเฉพาะอย่างยิ่งในแง่ของสาขากฎหมายมหาชนนั้น นักศึกษารัฐศาสตร์มักจะได้เรียนรู้ในแนวทางนี้มาตั้งแต่ต้น

กล่าวได้ว่า การศึกษาเรื่องเกี่ยวกับการเมืองโดยแนวทางการศึกษาเชิงตัวบทกฎหมายนี้ ได้มีข้อจำกัดในตัวเอง เพราะการศึกษาแบบนี้จะเน้นรูปแบบหรือสถาบันที่เป็นทางการตามตัวบทกฎหมาย โดยมองข้ามกระบวนการทางการเมืองซึ่งเกิดขึ้นโดยพฤติกรรมมนุษย์ และไม่สามารถจะอธิบายด้วยข้อเขียนเป็นลายลักษณ์อักษรในรูปของตัวบทกฎหมายที่ใช้อยู่ได้แต่ประการใด ยกตัวอย่างเช่น กฎหมายรัฐธรรมนูญในประเทศกำลังพัฒนาส่วนใหญ่มักจะระบุว่า "อำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชน" แต่พฤติกรรมทางการเมืองที่เกิดขึ้นจริง ๆ กลับมีการปฏิบัติ รัฐประหาร กบฏ จลาจล หรือมีการใช้กำลังรุนแรงในทางการเมืองอยู่เนือง ๆ อันเป็นพฤติกรรมที่สวนทางกับตัวบทกฎหมายที่ระบุไว้ ก่อให้เกิดการวิพากษ์วิจารณ์ถึงความไม่พอใจ ในสถานภาพของวิชารัฐศาสตร์ในขณะนั้นเป็นอย่างยิ่ง

ในราวต้นศตวรรษที่ 20 เนื้อหาสาระของรัฐศาสตร์ได้เปลี่ยนแปลงไปสู่การศึกษาความเป็นจริงทางการเมืองมากขึ้น นักรัฐศาสตร์ชาวอเมริกันส่วนใหญ่ตระหนักว่าแก่นแท้หรือองค์ความรู้ทางการเมืองมิได้อยู่ที่การศึกษาสถาบันที่เป็นทางการตามตัวบทกฎหมาย แต่อยู่ที่ความเป็นจริงของชีวิตทางการเมือง⁶ ดังนั้นในราว ค.ศ. 1900 ถึงก่อนหน้าสงครามโลกครั้งที่สองรัฐศาสตร์จึงเป็นการศึกษาเกี่ยวกับกระบวนการทางการเมืองที่ไม่ใช่เป็นไปตามตัวบทกฎหมาย หากแต่เป็นกระบวนการ

การทางการเมืองที่เป็นข้อเท็จจริงนับได้ว่าในยุคเวลาดังกล่าว วิชา รัฐศาสตร์มีการเปลี่ยนแปลงมากมาย มีเนื้อหาสาระที่กว้างขวางมากขึ้นและมีวิธีการศึกษาที่หลากหลาย พัฒนาการของวิชา รัฐศาสตร์ในยุโรปก็เช่นเดียวกัน วิชากฎหมายรัฐธรรมนูญนั้นการสอนการบรรยายมีลักษณะผสมรัฐ-ศาสตร์เข้าไปด้วย

ประเด็นที่จะต้องถามกันต่อไปก็คือ รัฐศาสตร์ศึกษาอะไร มีความหมายอย่างไร และมี ขอบข่ายกับสถานภาพปัจจุบันเป็นอย่างไร และสิ่งที่รัฐศาสตร์ศึกษาตามความหมาย ขอบข่าย และ สถานภาพดังกล่าวข้างต้นมีผลกระทบต่อการศึกษาวิชากฎหมายรัฐธรรมนูญอย่างไรบ้าง

วิชา รัฐศาสตร์ แต่เดิมก่อนหน้าที่จะมีการปฏิวัติพฤติกรรมศาสตร์ ความหมายของรัฐศาสตร์ มุ่งเน้นหนักในเรื่องของสถาบันและความสัมพันธ์ที่เป็นทางการของสถาบันเหล่านั้น ดังนั้นในระยะ เวลานั้น เมื่อกล่าวถึงความหมายของรัฐศาสตร์จึงหมายถึงศาสตร์ที่ว่าด้วยรัฐ รัฐบาล เป็นต้น ซึ่ง เป็นที่แน่นอนกว่าการศึกษา รัฐศาสตร์โดยให้ความหมายมุ่งถึงตัวสถาบันที่ได้สอดคล้องกับแนวทาง การศึกษาแบบนิตินิยมเป็นอย่างยิ่ง เพราะฉะนั้น ในยุคก่อนหน้าปฏิวัติพฤติกรรมศาสตร์ วิชากฎหมาย รัฐธรรมนูญกับ รัฐศาสตร์ จึงไม่มีความขัดแย้งในเนื้อหาสาระหรือมีวิธีการทำความเข้าใจที่แตกต่าง กันแต่ประการใด

เมื่อ วิชา รัฐศาสตร์ได้มีวิวัฒนาการ เข้าสู่ยุคสังคมนิยมดังที่ได้กล่าวมาบ้างแล้ว รัฐศาสตร์ จึงไม่ได้หมายถึงเฉพาะการศึกษา เรื่องของรัฐเท่านั้น แต่กินความหมายกว้างขวางกว่านี้มาก เป็น การศึกษาข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นจริงในทางการเมือง การศึกษาในแนวพฤติกรรมศาสตร์ รัฐศาสตร์ จึงหมายถึงศาสตร์ที่ศึกษาเกี่ยวกับ เรื่องของอำนาจ ศึกษาเกี่ยวกับ ระบบการเมือง กระบวนการ และกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการจัดสรรหรือแบ่งปัน สิ่งที่มีคุณค่า เพื่อสังคม เมื่อ เป็นเช่นนี้ ขอบข่ายของการศึกษาวิชา รัฐศาสตร์มิใช่มีขอบ เขตการศึกษาตามตัวบทกฎหมายถึงโครงสร้างรัฐ เท่านั้น แต่ครอบคลุมตั้งแต่การศึกษาการเมืองภายในสังคมใดสังคมหนึ่ง การศึกษาการเมือง เปรียบเทียบกับ สังคมอื่น ๆ ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ตลอดจนการศึกษาทฤษฎีการเมือง รัฐศาสตร์จึงมีขอบ เขตที่กว้างขวาง อันส่งผลให้วิชา รัฐศาสตร์กับ วิชากฎหมายรัฐธรรมนูญที่สอนโดย อยู่บนรากฐานนิติศาสตร์มีความแตกต่างกันมากยิ่งขึ้นจนเห็นได้ชัดเจน

อย่างไรก็ตาม ตั้งแต่ ค.ศ. 1928 เป็นต้นมา การศึกษารัฐศาสตร์ได้เข้าสู่รูปแบบในเชิงพฤติกรรม หมายความว่าวิชารัฐศาสตร์ได้นำวิธีการของศาสตร์อื่น ๆ ได้แก่ จิตวิทยา สังคมวิทยา ฯลฯ มาประยุกต์ใช้เพื่ออธิบายปรากฏการณ์ทางการเมือง ทั้งนี้ โดยมีหน่วยของการศึกษาวิเคราะห์ที่บุคคลหรือกลุ่มบุคคลเป้าหมายของรัฐศาสตร์ในยุคนั้น ได้แก่ การมุ่งสร้างทฤษฎี หรือองค์ความรู้ในเชิงประจักษ์ (empirical theory) โดยอาศัยระเบียบวิธีการทางวิทยาศาสตร์ แทนแต่ของการศึกษารัฐศาสตร์เชิงพฤติกรรมก็คือการศึกษาเกี่ยวกับตัวมนุษย์⁷ แนวทางศึกษารัฐศาสตร์เชิงพฤติกรรมก็คือ การวิจัยปรากฏการณ์ทางการเมืองที่เป็นจริงที่สังเกตได้มีการรวบรวมข้อมูลที่สามารถนำมาพิสูจน์ได้ โดยมีเป้าหมายที่จะศึกษาวิจัยเพื่อความเป็นศาสตร์จากการสร้างองค์ความรู้หรือการหาข้อสรุปทั่วไป เนื้อหาสาระของรัฐศาสตร์ในยุคพฤติกรรมศาสตร์จึงแตกต่างไปจากอดีตโดยสิ้นเชิง และมีผลทำให้ห่างเหินออกจากวิชากฎหมายรัฐธรรมนูญในแนวทางนิติศาสตร์อย่างรุนแรง นักรัฐศาสตร์ที่เน้นการศึกษาเชิงพฤติกรรมศาสตร์ได้เข้าไปมีอิทธิพลเหนือสมาคมรัฐศาสตร์ของสหรัฐอเมริกา และแพร่หลายไปยังประเทศอื่น ๆ⁸ ซึ่งประเทศไทยก็ได้รับอิทธิพลในแง่ของการตื่นตัวตามสถานภาพของวิชารัฐศาสตร์ในเชิงพฤติกรรมเช่นเดียวกัน

สรุป

จากการพัฒนาคลี่คลายขยายตัวของวิชา รัฐศาสตร์ ที่เดิม เน้นแนวทางศึกษาตามตัวบทกฎหมายและจะสอดคล้องกับ แนวทางการศึกษาวิชากฎหมายรัฐธรรมนูญในแนวนิตินิยมนั้น รัฐศาสตร์ปัจจุบันได้มีพัฒนาการ เปลี่ยนขบ ข่ายและสถานภาพแนวทางศึกษาเป็นไปอย่างกว้างขวางมากยิ่งขึ้น ซึ่งมีผลทำให้การศึกษา วิชากฎหมายรัฐธรรมนูญในลักษณะ ศึกษาตามตัวบทกฎหมายไม่อาจจะเป็นที่พอใจแก่นักรัฐศาสตร์จำนวนหนึ่งและเห็นว่าจำเป็นต้องศึกษาวิชากฎหมายรัฐธรรมนูญในแง่รัฐศาสตร์ ซึ่งให้ข้อเท็จจริงของปรากฏการณ์ทางการเมืองเอาไว้ด้วยความต้องการในเรื่องนี้ของนักรัฐศาสตร์ ทำให้เกิดความตระหนักในหมู่นักนิติศาสตร์ที่หันมาสอนวิชากฎหมายรัฐธรรมนูญทั้งใน เชิงนิติศาสตร์ และใน เชิงรัฐศาสตร์ควบคู่กันไปในแง่นี้ ความขัดแย้งระหว่างวิชากฎหมายรัฐธรรมนูญในแนวทางนิติศาสตร์กับ แนวทาง รัฐศาสตร์น่าจะสิ้นสุดลงได้ด้วยพัฒนาการ ของวิชาการทางรัฐศาสตร์ที่ก้าวสู่การศึกษา ใน ระบบ พฤติกรรมศาสตร์ อาจมีผลทำให้ความขัดแย้งในแนวทางอธิบายวิชากฎหมายรัฐธรรมนูญปรากฏขึ้นอีกได้ในอนาคต เนื่องจากวิธีการศึกษาแบบพฤติกรรมศาสตร์มุ่งหมายหลัก

อยู่ที่การพยายามสร้างทฤษฎีเชิงประจักษ์เพื่ออธิบายความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งต่าง ๆ หรือตัวแปรต่าง ๆ ในลักษณะการหาข้อสรุปทั่วไปและนำมาทดสอบให้เห็นจริงได้⁹ และปรากฏว่า รัฐศาสตร์ในเชิงพฤติกรรมศาสตร์ได้มีอิทธิพลต่อวิชาหรือหลักสูตรในคณะรัฐศาสตร์หลายมหาวิทยาลัยด้วยกัน และส่งผลให้วิชากฎหมายรัฐธรรมนูญถูกแยกออกไปสู่ความรับผิดชอบของคณะนิติศาสตร์และในที่สุดคณะรัฐศาสตร์ส่วนใหญ่ก็ทวกรลับมา เปิดวิชานี้อีกครั้งหนึ่ง โดยสอนในแนวทางพฤติกรรมศาสตร์ โดยแบ่งแยกเป็น 2 ส่วนใหญ่ ๆ คือ ศึกษากฎหมายรัฐธรรมนูญและสถาบันการเมือง

เชิงอรรถ

¹วิชากฎหมายรัฐธรรมนูญของคณะนิติศาสตร์คือ LA 203 ส่วนของคณะรัฐศาสตร์ คือ PS 202 และคณะรัฐศาสตร์ใช้ชื่อว่า "หลักรัฐธรรมนูญและสถาบันการเมือง" แทนที่คำว่า "กฎหมายรัฐธรรมนูญ" เป็นเหตุผลทางเทคนิคของตัวอักษรที่ส่ววิชา ที่ต้องนำหน้าว่า PS. ไม่ใช่ LA. หรือ LW. ในปัจจุบัน

²ไพโรจน์ ชัยนาม **สถาบันการเมืองและกฎหมายรัฐธรรมนูญ** (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2518), หน้า 13-14.

³โปรดดูรายละเอียดเพิ่มเติม : สมบัติ จันทรวงศ์ และ สนิท สมัครการ (บรรณาธิการ), **รัฐศาสตร์ : สถานภาพและพัฒนาการ** (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย), 2521.

⁴ไพโรจน์ ชัยนาม, **อ้างแล้ว**, หน้า 11.

⁵ข้อสรุปจากการสัมมนาวิชา "กฎหมายรัฐธรรมนูญและสถาบันการเมือง" โดยอาจารย์ผู้สอนวิชานี้จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และมหาวิทยาลัยรามคำแหง ซึ่งจัดโดยคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เมื่อวันที่ 22 สิงหาคม พ.ศ. 2536.

⁶David Easton, "Political Science" **International Encyclopaedia of the Social Science**, XII, 1968 : 289.

⁷Heing Eulan **The Behavioral Persuasion in Politics** (New York : Random House, 1963), p.3.

⁸Social Science Research Council, **Research in Political Science** (London : Heinemann, 1968), pp. 14-39.

⁹Margaret M Conway and Frank B. Figent, **Political Analysis : an Introduction** (Easton : allyn and Bacon, (1972), pp. 24-29.